

УДК 331.582.2

Лещук Галина Василівна

кандидат педагогічних наук, доцент

доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, Україна

СУТНІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОФЕСІЙНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ

У статті проаналізовано професійну реабілітацію як комплекс заходів із підготовки особи до професійної діяльності, відновлення чи набуття професійної працездатності шляхом адаптації, реадaptaції, навчання, перенавчання чи перекваліфікації з подальшим працевлаштуванням. Розкрито структуру й зміст діяльності закладів професійної реабілітації. Виокремлено принципи професійної реабілітації. Зазначено пріоритетні завдання державної політики, спрямованої на оптимізацію процесу професійної реабілітації.

Ключові слова: професійна реабілітація, соціальний захист, соціальне забезпечення, людина з інвалідністю, працевлаштування, зайнятість.

Вступ. Статистичні дані свідчать про тенденцію до все більшого зростання кількості людей з інвалідністю у світовому та національному масштабах, що перетворює дану соціальну групу у одну із пріоритетних категорій для соціальної роботи і державної політики соціального захисту в цілому. За оцінками Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), понад 1 мільярд людей мають якусь форму інвалідності, а це майже 15% населення світу. У людей з інвалідністю вища ймовірність бути безробітним і, загалом, заробляти менше, ніж не інваліди. Статистичні дані свідчать, що зайнятість серед чоловіків-інвалідів (35%) і жінок-інвалідів (20%) нижча, ніж серед людей без інвалідності (у чоловіків – 65%, у жінок – 30%). Серед основних соціальних бар'єрів, пов'язаних з інвалідністю, слід виділити: упереджене ставлення та негативні стереотипи щодо інвалідності; недосконалі стандарти соціального захисту людей з інвалідністю; брак необхідних послуг та проблеми з їх наданням; нерівність доступу людей з особливими потребами до наявних соціальних послуг; недостатнє фінансування; низький рівень комунікативної та соціальної інтеграції інвалідів; низький рівень поінформованості соціуму про потреби людей з обмеженими можливостями тощо [1].

В Україні з початку 2000-х років реалізується політика сприяння працевлаштуванню осіб з інвалідністю, яка включає квотування – нормативне визначення кількості робочих місць (4%) для працевлаштування осіб з інвалідністю; надання допомоги підприємствам захищеної зайнятості (підприємства громадських організацій інвалідів); надання дотацій на створення робочих місць [2]. Попри це люди з особливими потребами й надалі зазнають різного роду дискримінації, в тому числі на ринку праці, де в сучасних умовах панує гостра конкуренція внаслідок переходу українського суспільства до ринкових відносин, що передбачає інтенсифікацію виробництва та підвищення вимог до загального фізичного, інтелектуального та професійного рівня фахівців. Саме тому професійна реабілітація інвалідів є одним із пріоритетних завдань державної соціальної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти реабілітації осіб з особливими потребами досліджено у наукових роботах О.Берецької, Н.Гусак, О.Дементьєвої, Р.Купрянова, І.Мисули, Т.Мосійчук, Д.Шарифулїна, О.Холостової. Проблеми працевлаштування і зайнятості людей з інвалідністю є предметом прикладних і наукових досліджень С.Богданова, А.Комар, Л.Кулешні, О.Лесько, Б.Мойси, І.Терюханової, О.Ткалич. Аналіз законодавчої бази реабілітації інвалідів здійснено у працях О.Качного, Г.Куровської, Ю.Оболєнського та інших.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні організаційно-правових засад професійної реабілітації в Україні.

Виклад основного матеріалу. В Україні налічується близько 2,6 млн. осіб з інвалідністю, майже 80% із них – працездатного віку. Чисельність працюючих людей з особливими потребами станом на 1 січня 2017 р. становила 666,8 тис. осіб, у тому числі 533,4 тис. працездатного віку, тоді як кількість працевлаштованих на початок 2016 року становила 652,9 тис. осіб, що є меншим показником у порівнянні із 2015 роком – 742 591 працюючих. Таким чином, формально працевлаштованими є приблизно третина людей з обмеженими можливостями, реально ж працюють не більше 13%. У той же час стандарти Міжнародної організації праці вимагають, щоб була працевлаштована хоча б половина від загальної чисельності осіб з інвалідністю, які проживають в країні [3]. Зростання вимог до найманих працівників в умовах загострення конкуренції на ринку праці зумовлює необхідність посиленої державної підтримки людей з особливими потребами, важливим напрямом якої є професійна реабілітація.

Нормативно-правове регулювання зайнятості осіб з інвалідністю в Україні здійснюється на основі Законів «Про реабілітацію інвалідів в Україні» від 06.10.2005 р., «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» від 21.03.1991 р., «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам» від 16.11.2000 р., Положення «Про індивідуальну програму реабілітації інваліда» від 23.05.2007 р., «Про організацію робочих місць та працевлаштування інвалідів» від 03.05.1995 р., Порядку надання інвалідам та дітям-інвалідам реабілітаційних послуг від 31.01.2007 р., Типового положення про центр комплексної реабілітації для осіб з інвалідністю від 01.09.2016 р. тощо. Разом із цим вітчизняне законодавство все ще потребує приведення у відповідність до вимог Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю та протидію їх дискримінації на ринку праці.

Основним нормативним документом, який регламентує здійснення професійної реабілітації в нашій державі є Закон «Про реабілітацію інвалідів в Україні» № 2961-IV від 6 жовтня 2005 р. Цей Закон спрямований на визначення правових та організаційних засад попередження інвалідності та реабілітації людей з особливими потребами з метою запобігання інвалідності, поліпшення якості життя інвалідів, їх соціальної адаптації та інтеграції в суспільство, а також відновлення або компенсації порушених/втрачених функцій організму і наявних обмежень життєдіяльності осіб з інвалідністю відповідно до їх інтересів і потенційних можливостей.

Згідно зі статтею 1 даного Закону професійна ре-

абілітація – це система заходів, спрямованих на підготовку особи до професійної діяльності, відновлення чи набуття професійної працездатності шляхом адаптації, реадaptaції, навчання, перенавчання чи перекваліфікації з можливим подальшим працевлаштуванням та необхідним соціальним супроводом з урахуванням особистих схильностей та побажань особи [4].

Метою професійної реабілітації є набуття інвалідом фаху і такого рівня професійної підготовки, які дозволили б йому бути конкурентоспроможним на вільному ринку праці і забезпечили раціональне працевлаштування відповідно до набутих професійних навичок і психофізіологічних можливостей. Важливе значення професійної реабілітації визнача-

ється тим, що вона покликана закріпити результати медичної реабілітації і підготувати інваліда до етапу трудової реабілітації.

Професійна реабілітація людей з інвалідністю є комплексним і досить складним процесом, який знає впливу багатьох чинників: динаміка інвалідності, диференціація людей з особливими потребами в залежності від причин інвалідності, здатність осіб з обмеженими можливостями до професійної підготовки і навчання, комплексність самого процесу професійної реабілітації, який має супроводжуватися заходами фізичної, соціальної, психологічної, педагогічної, трудової реабілітації. Систему професійної реабілітації схематично зображено на рис. 1.

Рис. 1. Система професійної реабілітації людей з особливими потребами [5, с.38]

Організаційно-змістове забезпечення працевлаштування та зайнятості осіб з інвалідністю здійснюється через розгалужену мережу закладів та інституцій, безпосередньо чи опосередковано покликаних сприяти професійній реабілітації людей з інвалідністю:

- Міністерство соціальної політики України формує і реалізує державну політику щодо зайнятості та соціального захисту осіб з інвалідністю;
- управління праці та соціального захисту населення формують банк даних з проблем інвалідності, сприяють розвитку системи професійної реабілітації інвалідів, їх працевлаштуванню, здійснюють направлення осіб з інвалідністю до реабілітаційних установ та навчальних закладів для професійного навчання та перепідготовки;
- медико-соціальні експертні комісії забезпечують проведення експертизи професійної придатності повнолітніх осіб з інвалідністю; складання індивідуальної програми реабілітації інваліда, яка включає комплекс видів, форм, обсягів, термінів реабілітаційних заходів із зазначенням місця їх проведення та перелік рекомендованих професій з урахуванням захворювання та персональних особливостей індивіда; проведення професійної орієнтації інвалідів, які не мають професійної підготовки, або перепідготовки;
- державні центри медичної, соціальної та професійної реабілітації інвалідів здійснюють комплексну професійну реабілітацію інвалідів, що поєднує професійну орієнтацію, професійне навчання із заходами соціальної, психологічної, педагогічної, медичної реабілітації;
- навчальні заклади середньої, професійно-технічної, вищої освіти, центри підготовки та перепідготовки кадрів;

- державна служба зайнятості здійснює облік безробітних громадян з інвалідністю; надає інвалідам соціальні послуги з професійного консультування, професійної орієнтації, працевлаштування; сприяє створенню спеціальних та додаткових робочих місць для працевлаштування осіб з інвалідністю; здійснює аналіз затребуваних професій та попиту на працю осіб з інвалідністю; організовує професійну підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації інвалідів;
- підприємства, установи, організації, в тому числі ті, що використовують найману працю людей з інвалідністю;
- Фонд соціального захисту інвалідів фінансує проведення заходів із соціальної, трудової та професійної реабілітації інвалідів, їх професійного навчання, перенавчання та підвищення кваліфікації; створення на робочому місці інваліда належних санітарно-гігієнічних, виробничих і технічних умов згідно з індивідуальною програмою реабілітації, фінансує методичне забезпечення професійної підготовки людей з інвалідністю, проводить заходи, спрямовані на фінансове стимулювання роботодавців, які застосовують працю інвалідів;
- Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття фінансує послуги державної служби зайнятості, що надаються особам з інвалідністю, які шукають роботу; здійснює виплати інвалідам допомоги по безробіттю, у тому числі одноразової допомоги по безробіттю для організації ними підприємницької діяльності, а також надає дотації роботодавцям, які працевлаштовують безробітних осіб з інвалідністю, у розмірі фактичних витрат на заробітну плату працівника за умови працевлаштування

особи з інвалідністю на термін понад 2 роки;
 – Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України виділяє кошти на професійну реабілітацію, професійне навчання, перенавчання інвалідів;
 – громадські організації інвалідів створюють спеціалізовані підприємства для працевлаштування осіб з інвалідністю, недержавні центри соціальної, трудової, професійної реабілітації інвалідів, здійснюють заходи щодо захисту прав інвалідів, надають їм різноманітні соціальні послуги, у тому числі психологічної підтримки та соціального супроводу, підготовку навчальних та інформаційних матеріалів для осіб з інвалідністю з питань працевлаштування та зайнятості;
 – професійні спілки захищають права і законні інтереси працюючих, мають повноваження щодо контролю за додержанням законодавства про працю на підприємстві та правил охорони праці [5].

Принципово новим для України в сучасних умовах є перехід від системи утримання реабілітаційних установ до системи адресної закупівлі реабілітаційних послуг конкретному інваліду, що дає змогу підвищити ефективність використання державних коштів та якість надання послуг.

Реабілітаційна діяльність побудована на певних принципах, які можна групувати, виходячи з їх змістовного наповнення: 1) принципи, що забезпечують основоположні права та свободи людини і громадянина; 2) принципи, направлені на забезпечення соціально-психологічної адаптації індивіда; 3) принципи щодо забезпечення прозорості реабілітаційного процесу; 4) принципи медичного характеру, в тому числі щодо конфіденційності інформації про хворого та ін.; 5) принципи, що забезпечують фінансову складову реабілітації [6].

Принципами професійної реабілітації є:
 – принцип адресності соціальної допомоги, що передбачає надання її конкретним особам з урахуванням їх індивідуальних потреб; – принцип гарантованості, що передбачає обов'язкове надання допомоги особам, які звернулися в місцеві органи соціального захисту; – принцип комплексності, що передбачає можливість надання інвалідам одночасно декількох видів допомоги: грошової, натуральної, у вигляді послуг і пільг; – принцип самостійності місцевих органів влади і соціального захисту в справі організації і проведення заходів з надання соціальної допомоги в поєднанні з централізованими заходами; – принцип соціального реагування, що передбачає перегляд соціальних нормативів у зв'язку із зростанням вартос-

ті життя, підвищення мінімального розміру оплати праці та прожиткового мінімуму тощо.

При реалізації специфічних принципів професійної реабілітації слід керуватися засадничими принципами гуманності, соціальної справедливості, гарантуванням проголошених демократичних прав. Серед пріоритетних завдань державної політики, спрямованої на оптимізацію процесу професійної реабілітації людей з особливими потребами та покращення їх ситуації на ринку праці, слід виокремити: – розширення мережі реабілітаційних закладів, оптимізація змісту та організаційних засад їх діяльності; – удосконалення законодавства з питань захисту прав інвалідів, зокрема у сфері освіти, охорони здоров'я, працевлаштування, побутового обслуговування; – розробка та реалізація спеціальних програм підтримки людей з особливими потребами; – регулювання надання послуг шляхом затвердження стандартів, здійснення їх моніторингу та примусового застосування; – створення відкритого соціального середовища для людей з інвалідністю шляхом створення для них безперешкодного доступу до соціальних і освітніх інституцій, закладів сфери обслуговування, універсальних послуг; – просвітництво широких верств населення щодо проблем і потреб інвалідів, питань соціально-правового захисту даної соціальної групи; – підтримка середнього і малого підприємництва з метою стимулювання до створення нових робочих місць, мотивування роботодавців до працевлаштування інвалідів шляхом розроблення та впровадження механізму економічного і морального заохочення; – розробка та послідовне застосування ефективних методик збору даних про людей з інвалідністю; – розвиток і підтримка наукових досліджень із проблематики інвалідності [7].

Висновки. Сучасна державна політика України щодо зайнятості інвалідів спрямована на забезпечення їх права на професійну реалізацію, захист від дискримінації, забезпечення їх інтеграції в економічне та соціальне життя, у тому числі на основі рівного доступу до професійної освіти та працевлаштування. Попри позитивні зрушення останніх років щодо реалізації завдань професійної реабілітації, перспективними напрямками досліджень залишаються: вдосконалення вітчизняного законодавства і приведення його у відповідність до світових стандартів; розробка ефективних діагностичних методик професійної придатності людей з інвалідністю; вдосконалення змісту професійної реабілітації в різних типах реабілітаційних закладів щодо різних категорій людей з особливими потребами.

Список використаної літератури

1. Всемирный доклад об инвалидности. – Мальта, 2014. – 28 с.
2. Богданов С. Пропозиції до політики щодо працевлаштування осіб з інвалідністю / С.Богданов, Б.Мойса. – Лабораторія законодавчих ініціатив, 2017. – 40 с.
3. Ткалич О. Працевлаштування людей із інвалідністю в Україні: формальність і реалії. [Електронний ресурс]. – URL: <http://commons.com.ua/ru/pratsevlashthu-vannya-lyudej-iz-invalidnistyu-v-ukrayini-formalnist-i-realiyi>
4. Про реабілітацію інвалідів в Україні: Закон України від 06.10.2005 № 2961-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 2–3. – 36 с.
5. Праця та зайнятість осіб з інвалідністю. Національна доповідь. – К., 2009. – 194 с.
6. Оболенський Ю. Організаційно-правові заходи реабілітації інвалідів // Правовий вісник Української академії банківської справи / Ю.Оболенський, Є.Соболь. – № 2(9). – 2013. – С.82–87.
7. Комар А.О. Державна політика зайнятості та професійної реабілітації інвалідів: стан та проблеми реалізації. [Електронний ресурс]. – URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/conf/2012-2/doc/2/> – Заголовок з екрану.

Стаття надійшла до редакції 15.10.2017 р.
 Стаття прийнята до друку 20.10.2017 р.

Лещук Галина

кандидат педагогических наук, доцент
доцент кафедры социальной педагогики и социальной работы
Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка, г.Тернополь,
Украина

СУЩНОСТНЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ РЕАБИЛИТАЦИИ ЛЮДЕЙ С ИНВАЛИДНОСТЬЮ

В статье проанализирована профессиональная реабилитация как комплекс мероприятий по подготовке лица к профессиональной деятельности, восстановлению или приобретению профессиональной трудоспособности путем адаптации, реадaptации, обучения, переобучения или переквалификации с последующим трудоустройством. Раскрыта структура и содержание деятельности учреждений профессиональной реабилитации. Выделены принципы профессиональной реабилитации. Указаны приоритетные задачи государственной политики, направленной на оптимизацию процесса профессиональной реабилитации.

Ключевые слова: профессиональная реабилитация, социальная защита, социальное обеспечение, человек с инвалидностью, трудоустройство, занятость.

Leshchuk Halyna

Candidate of Pedagogical Sciences, Ph.D., Assistant Professor
Department of Social Pedagogy and Social Work
Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatiuk, Ternopil, Ukraine

CORE CHARACTERISTICS OF PROFESSIONAL REHABILITATION OF PEOPLE WITH DISABILITIES

The article analyzes the professional rehabilitation as a complex of measures for preparing a person for professional activity by determining its professional suitability, restoring or acquiring professional ability in the process of adaptation, re-adaptation, training, retraining or re-training with subsequent employment. The normative and legal basis of professional rehabilitation is outlined. The structure and content of the activity of the institutions of professional rehabilitation have been disclosed. The principles of professional rehabilitation (the principle of targeting of social assistance, the principle of guarantee, the principle of integrity, the principle of autonomy of local authorities and social protection in the organization and conduct of social assistance, the principle of social reaction) are outlined.

Key words: professional rehabilitation, social protection, social security, people with disabilities, employment, employment.